

Рецензії

У ПОШУКАХ ОЗНАЧЕННЯ ВІЙНИ

Михайло Слабошпицький. Велика війна. 2014... Україна: виклики, події, матеріали: Документально-публіцистичне видання. – К.: Ярославів Вал, 2015. – 320 с.

Римляни таки мали рацію: коли гримлять гармати, музи мовчать. Звісно, мистецтво продовжує існувати, і роль його в нашому житті лишається важливою. Але гармати зазвичай заглушують делікатний голос артиста. А в чомусь істотному сам факт війни профанує силу мистецтва, змушує її згортатися, ніби шагренева шкіра. Витискає з активного вжитку, бо не до втіх, коли навколо горить земля. Час тривоги і втрат ставить на карб найважливіше: людське життя. І перед цією тотальною загрозою никне все тонке, ніжне, делікатне. Лишається тільки те, що здатне пережити, перетерпіти, перетривати, те, що дає нам силу.

Публіцистика належить до нечисленних літературних жанрів, що якнайбільше затребувана в умовах війни й мобілізації дотру. Адже суспільству хочеться почути сильно, переконливо, виважене, а водночас відверте й палке слово. Проте, як виявляється, небагато хто здатен на це. Появою нової книжки, у якій тематизовано, власне кажучи, війну в нашій країні, Михайло Слабошпицький доводить відмінну професійну форму, говорить із читачем переконливо й щиро. Що б там не казали, Слабошпицький чи не першим видав книжку про війну. Не просто відгукнувся на актуальну подію, а спробував її проаналізувати в різних системах координат, а це підвищує вартість його праці. Бо необхідне не тільки фіксування пережитого, а й осмислення цих драматичних подій в Україні та світі.

Уже не вперше М. Слабошпицький виступає літописцем живої історії. Відомі його попередні книжки, присвячені Помаранчевій революції 2004 р. та Революції Гідності. Так, "Гамбіт

надії" вийшов попереднього, 2014 р., і фактично заклав підвалину до нинішньої праці, бо там уже йшлося про пореволюційні події – анексію Криму, початок донбаського бунту. Для нової книжки Революція – час "X", точніше нульовий час, коли все тільки почалося. Одна з її сентенцій звучить так: "Революція Гідності – природний фінал, до якого дійшли стосунки влади й людної" (283). Оцінка нашого суспільного збурення зими 2013–2014 рр. на Майдані ніби проектує символічне коло оповіді – від перших сторінок про Революцію Гідності, до останніх, у яких автор підсумовує такий короткий і неймовірно напружений період історичного часу. Немає сумніву, що вся ця часова й подієва канва – тільки частина єдиного цілого, образу нашої Батьківщини в ситуації радикальних змін суспільного устрою. Уже в першому розділі автор, не остерігаючись ризикованого прогнозу майбутнього, заявляє: "Другий етап Майдану – після Революції Гідності – очевидно, стане

Революцією Правди з усіма належними висновками". І впевнено додає: "З такою надією і з такими передчуттями також живе наше суспільство. Війна тільки трохи приглушила їх. Мир одразу ж випозиціонує їх у пріоритети дня" (32).

Перо публіциста вигострене, досвід багатократ апробований. Слово кладеться на папір легко, дається-бо взнаки тривала і продуктивна попередня праця письменника, критика й журналіста. І все ж, цього разу предмет оповіді виступає подія несподівана й трагічна – війна. Відповідно, завдання автора ускладнено. Аби передати дух часу, варто шукати особливих слів і прийомів.

Оповідь будується за колажним принципом, її складають репортажі, фейлетони, роздуми, цитати, інтерв'ю тощо. Авторський текст чергується з матеріалами інших авторів, створюючи ефект відлуння й варіацій у висвітленні теми – такий важливий, аби наблизитися до об'єктивності в зображенні та осмисленні поточних подій. Іноді створюється враження, що цього всього забагато, що Слабошпицький надто суб'єктивно вибирає з потоку вражень і слів те, що йому імпонує. Або ж не зовсім заслужено надає слово тим персонажам, які йому особливо близькі й симпатичні. Однак це, певно, надлишковий ефект самого жанру, у якому доводиться балансувати на межі об'єктивної інформації та суб'єктивних вражень, до того ж переборщити з тим чи тим не можна, бо виникне небезпечний дисбаланс, здатний завалити цілу конструкцію... Утім у книжці чітко марковано провідну ідею, вона послідовно висвітлена і в публіцистичних роздумах письменника, і в дібраних ним матеріалах. Це ідея України і правди, що неодмінно виходить на яву, попри всі виверти "гідбидної" війни й лукавої пропаганди.

Відтак герой книжки "Велика війна. 2014" – українська людина. Це комбат Андрій Білецький, медсестра Марина "Іскра" та вояк Микола Воронін, чий враження подаються безпосередньо, від першої особи, наповнюючи окремі розділи книжки. Це поети Борис Гуменюк і Люцина Хворост, чії вірші про війну доречно вплетені в загальне тло подій.

Це луганський волонтер Віктор Горобець, уривки щоденника якого також увійшли до книжки. Гліб Загорій, що розповідає про організацію потужного волонтерського руху. Це Юлій Мамчур, Алла Федорченко, Володимир Донос, Надія Савченко, Володимир Парасюк та інші обличчя післяреволюційної України, нова її надія, нова історія, як слушно стверджує автор. Це, зрештою, збірний образ майданівців – тієї активної патріотичної сили, яка не тільки пережила найважчі випробування країни на переломі, а й зуміла мобілізуватись на захист України, даючи тим самим приклад ефективної дії для всіх громадян.

Цілком аксіоматичний присуд – Україна важить стільки, скільки важить патріотичний дух її людей. Сьогодні ця абеткова істина перевіряється найбрутальніше – через страждання, страх і смерть, що приходять чи не в кожен дім. "Війна, – твердить Михайло Слабошпицький, – це справжній каталізатор, вона "проявляє" людину, увиразнює найхарактерніше в ній, кращих робить ще кращими, поганих – ще гіршими. Як свідчить багато людських біографій, дуже часто саме війна допомагає знайти себе або дати собі відповіді на складні питання, над якими чоловік раніше не замислювався й ніколи не замислюється б, якби на його долю не впали такі нелюдські випробування" (127-128). Дивно, неймовірно, парадоксально, але факт – рік страшної, трагічної війни на Сході України вигострив характери героїв цих нарисів, хоча приніс їм страждання, біди, каліцтво або й смерть.

До речі, образи цих героїв вдало візуалізуються завдяки чудовим мистецьким світлинам кореспондентів газети "День", що використані у книжці. Це здебільшого портрети вояків та жанрові сцени з місця донецького конфлікту. Вони не тільки унаочнюють оповідь, а й додають їй місцевого шарму. Загалом співпраця автора з газетою Лариси Івшиної виявилася досить-таки продуктивною. Це позначилося не тільки в ілюструванні видання, а й у багатьох цитатах, репортажах, перегуках, що демонструють своєрідний творчий діалог автора із "Днем". Утім не бракує тут покликань і на інші пресові органи

сучасної України або інтернет-джерела: книжка вповні багатоголоса й відкрита до інформаційного потоку.

В укладанні “Великої війни” поєднано два принципи: хронологічний і тематичний. Так, автор відходить від простої журналістської схеми, що передбачає почергову реакцію на факти суспільного життя, котрі нарастають до рівня певної тенденції. Щодо першого немає запитань – цілком зрозуміло, що про гарячі події варто оповідати з належною послідовністю, зберігаючи причиново-наслідкові зв’язки та обумовленості. Таке завдання під силу багатьом добрим журналістам, що подають регулярні репортажі з місця подій.

Проте, як видно, Слабошпицькому затісно в рамках пересічної журналістики. Замало лишень поступово описувати та коментувати факти. Він відчуває обов’язок – як письменник і патріот – ангажуватися вповні, занурюватися у вир життя, вникати в почуття й переживання людей, шукати прихованих мотивів і, зрештою, знаходити цілісний, загальний образ часу. Війну автор розглядає зусебіч – не тільки через опис політичної шахівниці, дипломатичні інтриги чи безпосередні бойові дії, а й через стан людини. Саме це вартє поцінування: спроби знайти властивий ключ до розуміння війни в її людському – гуманітарному, духовному й душевному вимірах. Тому-то у книжці такі важливі розділи, що не підпорядковуються хронологічному планові оповіді, зате відображають непарадний, людський та людяний бік війни (“Війна і людина”, “Зі щоденника Віктора Горобця”, “Війна і література”, “Час нових людей”). У них есенціалізовано ту просту мудрість, яка дає змогу досягнути найтрагічніші випробування. Адже війна – це випробування духу, яке осилить далеко не кожен. М. Слабошпицький не приховує захоплення тими, хто виявив у цих подіях найвищий духовний гарт (докладніше галерея таких героїв нашкіцована ним у розділі “Час нових людей”). Саме з такими героями нашого часу він слушно пов’язує майбутнє України. Майбутнє, у яке непохитно вірить, заражаючи цією вірою і свого читача.

У відкритті приватного виміру воєнної дійсності цілком знати письменницьке покликання автора. Інакше не надав би він голосу (поруч з бойовими командирами, політиками та волонтерами) також своїм колегам Борисові Гуменюку, Валерію Гужві, Павлові Щириці, які промовляють до читача віршами. Либонь, вірить, що їх відображення сучасності важить не менше, ніж вояків і свідків кривавої трагедії Сходу. Розмова про війну саме в такому її форматі, людському й людяному, лише розпочинається, хочеться сподіватися, що вона буде підхоплена іншими авторами. Бо в цей час потребуємо не лише об’єктивних літописців подій, а й (може, значно важливіших і цінніших) численних приватних історій людини на війні, її духу, надій і розчарувань, досвіду терпіння й гартування себе. Такі історії, як на мене, здатні зміцнювати дух опору і протистояння, вони найвищою мірою переконливі, бо увіч засвідчують, що боремося заради шляхетних цінностей, вищих від особистих, зокрема матеріальних, благ. Принаймні для таких людей, які виступають героями книжки М. Слабошпицького.

“Війна і людина. Проблема стратегічної ваги”. Недаремно ці слова стали назвою одного з розділів “Великої війни. 2014”, який має вирішальне значення для всієї праці. Адже його зміст складає неймовірно цікава й захоплива, а часом і шокуюча, колекція приватних історій. Тут оповіджено, як зовсім різні люди (переважно такі мирні й не схильні до мілітаризації!) опинились на цій війні або як не змогли уникнути її поклику. Кожна така історія – то унікальний досвід, вартий значно більшого й епічнішого формату. Тут же лише конспективні оповіді, короткі звіти про те, як людина буває втягнута в суспільний вир, і то нерідко несподівано для себе, як вона долає численні перепони, побутові, моральні, релігійні, світоглядні, і як змінюється під впливом обставин та інших людей. Тут і родинна драма офіцера батальйону “Донбас”, син якого воює на боці сепаратистів, і неймовірні жіночі історії Аміні Окуєвої та Марії Звіробій, і зворушлива оповідь молодого львів’янина Назара Барилка, покаліченого в бою... Словом, ціла

веремія несамовито цікавих людських доль – таких, що їх не під силу вигадати навіть дуже здібному письменникові. Із цих строкатих історій і складається суцільна мозаїка країни у війні. Неоднорідна, розмаїта. Ось лише одна із влучних рефлексій автора: “Війна – це вир, землетрус, калейдоскоп. Це тисячі й тисячі людей у несподіваних для себе координатах. Це незбагненно парадоксальні повороти доль. Це імена, котрих ти за нормальності ситуації ніколи не почув би, а тут вони раптово оприсутнилися поряд з тобою і, здається, навіть увійшли в твоє життя” (102).

І, нарешті, про означення війни. Інтригу закладено в самій назві книжки. Поза тим, вона вже давно наростає в нашому публічному просторі. Здається, уже добряче набив оскомину чудний евфемізм “АТО”, яким послуговується офіційна пропаганда. У народі криваві події на Сході давно називають війною, як і належить, без зайвих викрутасів. М. Слабошпицький впроваджує цю назву до офіційного вжитку, користуючись своїм правом публіциста й письменника (чи буде це сприйнято – небавом побачимо). Більше того, він шукає властивого означення для цього страшного слова. У масовій пам’яті найпростіша асоціація, що виринає, – це аналогія з минулою страшною війною, яка була для України непроминальним лихом і досі відлунює в поламаних долях наших краян. Натомість віддалена, забута, екзотична асоціація

з американською війною за незалежність. Останнім часом висловлювалися й інші характеристики, і їх також не можна проігнорувати. Журналісти, зокрема й закордонні, вдавалися до окреслення “гібридна війна”, через її непрямую дію, завуальованість, брехливий інформаційний супровід. Усе це так. То як же краще назвати війну, що другий рік палає в нашій країні? В одному місці своїх роздумів М. Слабошпицький покликається на таку думку: “Україна вступила у свою Велику Вітчизняну війну. Може, найголовнішу війну у своїй національній історії” (84).

Звідси його визначення “велика війна”. Як і попередня, велика не так за кількістю учасників і жертв, як за своєю всеохопністю. Мобілізовано всю волю суспільства, подих війни відчутний у кожному домі, в кожній родині. І ще, може, найважливіше: війна велика, бо це боротьба справедлива. Це відстоювання свого законного права жити на своїй землі, згідно з власною волею. Такі пафосні асоціації закладені в назві книжки, але вони проектується на весь її зміст, що органічно утворює ідею України на тлі страшного, мало не фатального виклику сьогодення, яким стала війна 2014 р.

“Велика війна”, – твердить Михайло Слабошпицький. Це його дефініція події, яка збурила сучасну історію України і Європи. Чи існують інші визначення цього трагічного явища нашого часу? Місткіші, точніші, розважливіші?..

*Ярослав Поліщук
м. Київ*

Отримано 20 червня 2015 р.